

RECENZIJOS IR ANOTACIJOS

ALBERTAS JUŠKA. MAŽOSIOS LIETUVOS MOKYKLA. KLAIPĖDA: KU LEIDYKLA, 2003. 845 PSL.

Nijolė Strakauskaitė

Recenzuojama knyga, kaip ir ankstesnis šio autoriaus darbas „Mažosios Lietuvos bažnyčia XVI – XX amžiuje“, skirta svarbiems Mažosios Lietuvos kultūros aspektams nušviesti. Knygą sudaro dvi dalys ir daugiau kaip šimtas lapų priedų. Vertas pagarbos autoriaus užmojis apžvelgti Mažosios Lietuvos mokyklos raidą per 400 metų. Siekiant šį užmojų realizuoti autoriui teko perskaityti šūsnį literatūros, susisteminti gausybę faktų.

A. Juškos knyga – nelengvas uždavinys recenzentui dėl daugelio priežasčių: didžiulė knygos apimtis, neaiškiai artikuliuojami autoriaus tikslai įvade ir kita. Pirmiausia susiduriame su „žanro problema“. Peržvelgus turinį akivaizdu, kad knygą sudaro dvi kontrastingos dalys: pirmoji pretenduoja į mokslinę švietimo raidos kultūriniame-etnografiniame Mažosios Lietuvos regione XVI – XX a. analizę, antroji – faktografinė, kurioje aprašoma Klaipėdos krašto mokyklų istorija ir švietėjų biografijos. Įvadinėje knygos dalyje išdėstytos autoriaus mintys netampa skaitytojui patikimu „kompasu“, keliaujant per 700 teksto puslapių. Būtinybė nagrinėti Mažosios Lietuvos mokyklos temą grindžiama vienu sakiniu: „Iki šiol ji, esminė mūsų lietuviškosios kultūros dalis, tik priešokiais tirta“ (p. 15). Analogiškai „aptakiai“ apibrėžiama ir chronologija: „Tuščioje vietoje niekas neatsiranda, tad ieškota sąsajų su senaisiais laikais“ (p. 15). Tik perskaičius pirmos dalies pirmuosius skyrius paaiškėja, kad „senieji laikai“ siekia net prūsų gentis. Įvadinės dalies pabaiga kiek stebina autoriaus atvirai išsakyta nuostata nesiekti kritiškai vertinti knygoje panaudotą istorinę literatūrą: „Knygų, straipsnių, kuriais remiamasi knygoje, autoriai yra pateikę prieštaringų duomenų, skirtingai vertinę įvykius. Dabar nustatyti, kuris jų teisingas, kuris klaidingas, be galo sunku“ (p. 17). Perskaičius šiuos teiginius kyla mintis, jog knygos tekstas turėtų būti lengvai skaitomas (ši nuojauta visiškai pasitvirtina, o tai neabejotinai yra privalumas), bet kartu akivaizdu, kad neverta tikėtis drąsių mokslinių hipotezių ar novatoriškų minčių aštriais istoriografiniais šios temos klausimais.

Daug abejonių kelia pirmieji du knygos skyriai. Vienas jų, skirtas mokyklų situacijai Kryžiuočių ordino valstybėje, atrodytų logiškas, bet daugybė pavartotų dar XX a. pirmojoje pusėje sukurtų klišių nuveda autorių trafaretiniu istoriografijos keliu, kartojant daugiausia P. Vileišio teiginius, ypač kai kalbama apie Ordino politiką prūsų atžvilgiu. Čia tikrai būtų pravertęs H. Boockmanno veikalas, beje, išleistas ir lietuvių kalba (Boockmann H. Vokiečių ordinas. XII jo istorijos skyrių. Vilnius, 2003). Aklas sekimas senomis klišėmis kartais verčia autorių vartoti vienas kitam prieštaraujančius teiginius ar vertybines nuostatas. Pavyzdžiui, kalbant apie seniausius rašytinius tekstus prūsų kalba rašoma: „Taigi didysis melagis Simonas Grūnavas įnešė nemažai painiavos į baltiško rašto paieškas“ (p. 27), tačiau šis „didysis melagis“ tampa neginčijamu autoritetu kitame skyriuje, kalbant apie Mažosios Lietuvos formavimąsi (p. 29). Beje, A. Juška iš P. Vileišio perėmė ir sulietuvintą kronikininko Simono Grunau pavardės rašymo formą, nors visame recenzuojamos knygos tekste yra vartojamos originalios pavardžių formos, ir tai pozityvu. Baigiant šių problemiško pirmųjų knygos skyrių aptarimą, belieka pažymėti, kad neįmanoma dviejų lapų apimties skyriuje išanalizuoti tokią kontroversišką istoriografinę problemą kaip Mažosios Lietuvos formavimasis, tad ir tokio skyriaus pavadinimo nevertėjo palikti.

Pernelyg lengvai autorius traktuoja ir tiesiogiai su pasirinkta tema apie mokyklas susijusius klausimus ir problemas. Atidžiau komentuosime III skyriaus ketvirtąjį poskyrį „Švietimo įstaigų

tinklo kūrimas Mažojoje Lietuvoje. Šios problemos kertinis akmuo – lietuvininkų mokyklų skaičius. Čia autorius nepateikia jokių naujų šaltinių, kaip ir kituose pirmosios dalies skyriuose remiasi daugiausia XX a. pirmosios pusės ar senesniais leidiniais, o juose pateiktus duomenis traktuoja kaip pakankamą įrodymą. Pavyzdžiui, p. 48 cituojamas T. Preusso teiginys, jog „1568 m. jau buvo 20 lietuviškų mokyklų“, išspausdintas 1899 m. leidinyje „Mitteilungen der Litauischen Litterarischen Gesellschaft“. Diskutuotinas ir A. Juškos komentaras šiam teiginiui: „Straipsnio autorius ši skaičių pateikia be išlygų, kaip nekeltantį abejonių, vadinasi, visos veikiančios lietuviškos mokyklos jam buvo gerai žinomos, tiksliai suskaičiuotos. Deja, jų neišvardija, nė vienos nenurodo“. Akivaizdus prieštaravimas nėra prasmės komentuoti. Tik pažymėsime, kad T. Preussas gyveno XIX a. pabaigoje, ir neaišku, kaip jam galėjo būti tiksliai žinomos mokyklos, veikusios XVI a., jeigu jis jų ne tik neišvardija, bet ir jokie šaltiniai nenurodo. Abejotini ir kiti autoriaus argumentai (p. 47), kuriais jis grindžia minėtų 20 lietuviškų mokyklų egzistavimo faktą Mažojoje Lietuvoje: mokyklų atidarymas buvo būtinybė, nes to reikalavo religinių-socialinių gyvenimą reglamentavę dokumentai, juos realizuojant minėtu laikotarpiu jau veikė parapijos, pastatyti maldos namai, paskirti kvalifikuoti dvasininkai. Šiam teiginiui pagrįsti nėra jokie šaltiniai. Tą pačią temą analizavusi istorikė Ingė Lukšaitė nurodo, jog žinios apie to meto mokyklas labai menkos, jų negali papildyti generalinių vizitacijų medžiaga, nes nebuvo vizituojama iki 1568 m., bei tai, kad trūko pakankamai gerai pagal keliamus reikalavimus pasirengusių pedagogų (Lukšaitė I. Reformacija Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje ir Mažojoje Lietuvoje XVI a. trečiame dešimtmetyje – XVII a. pirmoje pusėje. Vilnius, 1999, p. 1996–1997). Savo teiginius I. Lukšaitė dažnai grindžia naujais dokumentais, jos rastais Valstybiniame slaptajame Prūsijos kultūros paveldo archyve Berlyne. A. Juška nenaudoja kur kas lengviau prieinamų šaltinių. Pvz., pagrįsdamas mokyklų buvimo Kuršių nerijoje faktą, remiasi A. Bittenso ir J. Sembritzkio veikalu „Geschichte des Kreises Heydekrug“, išleistu 1920 m., kur aprašoma dvasininko D. G. Zudnochowijaus biografija, bet vertėjo susipažinti su išlikusiomis šio dvasininko parašytomis Karvaičių mokyklos ataskaitomis, saugomomis Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos Retų spaudinių skyriuje.

Nelabai suprantamos kai kurios autoriaus inovacijos vartojant terminus, pvz., „lietuvių gentis“ (p. 16). Istoriografijoje tradiciškai vartojami terminai „baltų gentys“, „prūsų gentys“, „kuršių gentis“ ir pan., kalbant apie regiono raidą iki Lietuvos valstybės ir Vokiečių ordino valstybės susidarymo XIII a., o lietuvininkų etninės grupės, t. y. Mažosios Lietuvos gyventojų, kalbėjusių lietuvių kalba, etniskultūrinis regionas susiformuoja XV–XVI a. sandūroje, todėl genties sąvoka, orientuojanti į ikivalstybinę etnosą raidą, lietuvininkams netaikytina. Visiška painiava atsiranda, kai viename sakinyje vartojami terminai ir „mažlietuvių kultūra“, ir „lietuvininkų gentis“ (p. 226). Prie panašių nepagrįstų inovacijų priskirtina ir mokslinio aparato specifika šioje knygoje. Autorius dažnai cituoja dokumento originalų pavadinimą, kurio jis pats nėra matęs, o po to nurodo, jog šis dokumentas jau buvo publikuotas kito autoriaus darbe, taip ignoruodamas visuotinai priimtas normas, kurių būtina laikytis moksliniame darbe.

Korektūros klaidų tokia dideliame tekste išvengti, ko gera, neįmanoma, bet negerai, kai jų pasitaiko pavadinimuose. Pvz., vietoj Lyko (Elko) miesto rašoma Luko (p. 40), o XII skyriaus pavadinime „Lietuvių kalbos smelkimas visuomeniniame gyvenime“ žodis „smelkimas“ gerokai klaidina ir belieka spėlioti, kad turėtų būti „smerkimas“. Verta pažymėti, kad šiam skyriui – ir tai ne išimtis – būdingas eklektiškumas: griebiamasi net JAV pavyzdžio ir „paprastai sprendžiama“ sudėtinga asimiliacijos ir germanizacijos santykio Mažosios Lietuvos istorijoje problema.

Vertingiausia šios knygos dalis – antroji, kur nuosekliai dėstoma Klaipėdos krašto visų pako-pų mokyklų istorija, stengiasi surinkti visus publikuotus bei Lietuvos valstybiniame archyve saugomus dokumentus apie krašto mokyklas. Iki šiol nebuvo leidinio, kuriame kompaktiškai būtų dėstoma visų mokyklų istorinė raida nuo jų susikūrimo iki Antrojo pasaulinio karo. Verta pažymėti, jog šio skyriaus turinys turėjo nulemti knygos pavadinimą, o esamu pavadinimu „Mažosios Lietuvos mokykla“ skaitytojui pažadama daugiau, nei jis gali aptikti knygos turinyje, nes nuosekliai ir išsamiai nušviesta tik Klaipėdos krašto mokyklų istorija. Būtent ši A. Juškos knygos dalis labiausiai pravers visiems, kurie siekia įdėmiau susipažinti su Klaipėdos krašto mokyklų istorija.